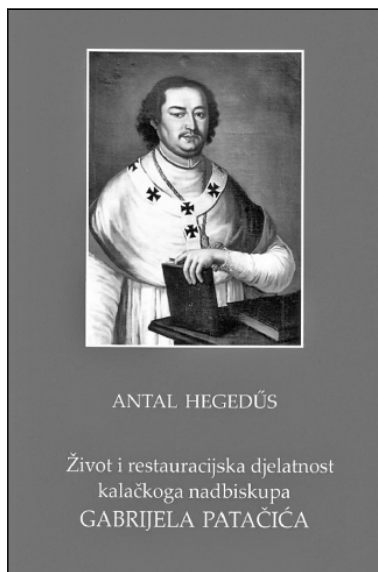

Antal Hegedűs, *Život i restauracijska djelatnost kalačkog nadbiskupa Gabrijela Patačića*, prijevod na hrvatski Ladislav Heka, Hrvatsko akademsko društvo, Kalačko-kecskemétska nadbiskupija, METEM, METEM, Budimpešta-Kalača-Subotica 2015., 152 str.

Život i djelo kalačkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića dugo vremena bili su nepoznanica hrvatskoj široj ali i znanstvenoj javnosti. Mogli bismo, bez rizika pretjerano pojednostaviti stvari, reći da joj je bio poznat najviše (ako ne i isključivo) po kontroverznoj ulozi u mađarizaciji. Koliko je ova pojednostavljena predstava udaljena od zbilje najbolje je pokazao dr. sc. Antal Hegedűs u svom spisu *Život i restauracijska djelatnost kalačkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića*, koji predstavlja rezultat njegovoga ozbiljnoga i s rizikom povezanoga rada na povijesnim vrelima (*njem.* Quellenforschung). Primijetivši i sâm prilikom proučavanja uradaka srpskih i hrvatskih znanstvenika „da o njemu jedva znaju bilo što drugo tvrditi osim da je mrzio svoj narod, Slavene, te da ih je nasilno, svom silinom svoje vlasti, nastojao pomađariti“ (str. 91), poželio je „pred hrvatskom, stručnom javnošću i širim krugom poznavatelja povijesti“ prikazati drukčiju i istini bližu sliku o kalačkom nadbiskupu Gabrijelu Patačiću.

Da ova vrijedna studija Antala Hegedűsa postane dostupna hrvatskoj publici pobrinuli su se dr. sc. Ladislav Heka, koji ju je preveo s mađarskog na hrvatski jezik, mons. Stjepan Beretić i dr. sc. Slaven Bačić koji su proveli stručnu redakciju prijevoda, te dr. sc. Petar Vuković koji je načinio lekturu; nakladnici su Kalačko-kecskemétska nadbiskupija sa sjedištem u Kalači, Enciklopedij-

ska Radna Udruga Mađarske Crkvene Istorije, Fondacija Historia Ecclesiastica Hungarica i Hrvatsko akademsko društvo iz Subotice; financijeri Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, propise, upravu i nacionalne manjine-nacionalne zajednice u Novom Sadu, Hrvatsko nacionalno vijeće, Hrvatska samouprava u Budimpešti i Ministarstvo ljudskih resursa Republike Mađarske.

Na „uvriježena nekritička stajališta o nadbiskupu Gabrijelu Patačiću kao mađarizatoru kalačkih i općenito južnougarskih Hrvata“ ukazao je dr. sc. Slaven Bačić u Predgovoru hrvatskome izdanju (str. 9). Dominik Deman je čitateljima tjednika *Hrvatska riječ* nagovijestio kako „[p]od intrigantnim nazivom *Nadbiskup batinom stvorenih Mađara* autor pobija optužbe mnogih povjesničara napose južnoslavenskih (Gašića, Metasovića, Poljakovića...) da je Patačić pomađarivao Slavene“.¹

¹ Dominik Deman, „Obnovitelj vjerskog života u južnoj Ugarskoj“, u: *Hrvatska riječ*, br. 725, 10. ožujka 2017., 32-33.

Uzrok iskrivljenoj predstavi o nadbiskupu Patačiću jest misinterpretacija jednoga mjesta u *Povijesti kalačke metropolije* (lat. *Historia metropolitanae Colocensis*) Istvána Katone objavljene 1800. godine u Kalači: „Pomiješavši se s ovima [tj. sa Racima – primj. V. N.] kalački Mađari postupno su brojno opali te su i sami naučili racki jezik. Mnogi su već i zaboravili jezik svojih očeva. Stoga je, kako bi vratio mađarski jezik u uporabu, nadbiskup Gabrijel Patačić, premda je sam podrijetlom bio Hrvat, za uporabu ilirskog jezika kažnjavao s 12 forinti globe ili 12 udaraca batinom. Ova politika je postigla takav učinak da se još [samo – primj. V. N.] njihovi djedovi mole Bogu na ilirskom jeziku, dok njihovi unuci ne znaju drukčije osim na mađarskom.“² Ako hrvatski autori (Lajčo Budanović,³ Ante Sekulić,⁴ Franjo Emanuel Hoško⁵ i dr.) krivo tumače ovo mjesto uslijed nedostatne obavije-

štenosti, koja se može opravdati činjenicom da im na raspolaganju nije stajala građa iz mađarskih arhiva nego samo knjiga Istvána Katone, srpski znanstvenik Vasa Stajić radi to isključivo zato što to odgovara koncepciji njegovih radova o Bunjevcima.⁶ Već iz samih njihovih naziva je jasno zašto ovaj autor nije mogao pretpostaviti drukčiju mogućnost – Мађаризација и демађаризација Буњеваца (1930.) i Мађаризација i препород Буњеваца (1935.). Inače, da je u pitanju podatak koji u lošem svjetlu prikazuje srpskog svećenika, zacijelo bi dao sve od sebe da ga ospori. Tako, među ostalim, postupa s tradicijom koja nije naklonjena Srbima – *Prothocollum oppidi camerale regio privilegati – Szent Maria, antehac Szabatka vocati 1743-1756.*⁷ Međutim, Antal Hegedűs je svojim rezultatima pokazao koliko je Stajić bio nedosljedan vlastitom načelu „da se istoričar mora bojati ... opasnosti: da ne nalazi manifestacija nacionalnog osećanja onde, gde ga nije bilo, da ne projicira današnja raspoloženja u prošlost“,⁸ a da pritom nije ni znao za njegov negativni sud o Gabrijelu Patačiću. Drugim riječima, dokazao je da se ne samo u XIX. stoljeće, nego ni u duhovnu sliku prvih desetljeća XVIII. stoljeća „ne može ugraditi slijep šovinistički fanatizam“ (str. 92).

Knjiga ima preko 150 stranica. Uz Hegedűsev spis koji se proteže na oko 100 stranica, ovdje su uvršteni i predgo-

² Stephanus Katona, *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae* I, Colocae 1800, 72: „His (sc. Rascianis) permixti Colocae Hungari, sensim ad exiguum numerum redacti, Rascianicam linguam et ipsi condiderunt; patriam autem multi iam etiam dediderunt. Ut igitur usum idiomatis Hungarici Gabriel Patachich archiepiscopus in hac civitate reducere, licet ipse Croatico genere natus fuerit, usum tamen Illyricae linguae sub mulcta 12. vel florenorum, vel baculorum inhibuit, industriaque hac effecit, ut, quorum avi nunc etiam Illyrica lingua preces ad Deum fundunt, filii nepotesque nonnisi Hungaricam calleant“.

³ L. Ratanski, „O nigdašnjim kalačkim Bunjevcima“, u: *Neven*, br. 6, 1896, 88-90. (L. Ratanski je pseudonim Lajče Budanovića).

⁴ Ante Sekulić, *Bački Hrvati: Narodni život i običaji*, Zagreb 1991., 370.

⁵ Franjo Emanuel, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2001., 171-172.

⁶ Vasa Stajić, „Мађаризација и демађаризација Буњеваца“, *Летопис Матуше српске* 325 (1930), 158-209; Isti, „Мађаризација i препород Буњеваца“, *Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu* VIII/1 (1935), 50-93.

⁷ Stajić 1930, 183; Stajić 1935, 51-54.

⁸ Stajić 1935, 50.

vori kalačko-kecskemétskog nadbiskupa Balázsa Bábela (str. 7-8) i dr. sc. Slave-na Bačića (str. 9), kraća studija dr. sc. Tamása Tótha o Gabrijelu Patačiću pod naslovom „Ako nitko ne započne, nitko neće ni završiti“ (str. 117-140), te prilozi u vidu usporednog popisa naziva naselja (str. 141-142), slika (str. 143-151) i rodoslovnog stabla obitelji Patačić.

Hegedúsev spis podijeljen je na 13 glava, a to su: „Veze porodice Patačić s Mađarima“ (str. 13-16), „Mladost Gabrijela Patačića“ (str. 17-21), „Gabrijel Patačić, zagrebački kanonik i srijemski biskup“ (str. 22-27), „Vjersko i političko stanje Kalačke nadbiskupije 1733. godine (opis razdoblja)“ (str. 28-37), „Nadbiskup ‘batinom stvorenih Mađara’“ (str. 38-44), „Imenovanje Gabrijela Patačića nadbiskupom – početni mjeseci“ (str. 45-50), „Kanonski pohod 1734. godine i njegove posljedice“ (str. 51-59), „Ponovno uspostavljanje kaptola i izgradnja prvostolnice“ (str. 60-67), „Reorganizacija svećenstva“ (str. 68-77), „Preustroj vjerskoga života“ (str. 78-86), „Kalački obrednik nadbiskupa Gabrijela Patačića“ (str. 87-89), „Buna Pere Sege-dinca i nadbiskup Patačić“ (str. 90-92) i „Završetak puta“ (str. 93-96). Razradi prethodi piščev predgovor (str. 11-12), a slijede je pogovor (str. 97), dodatak (str. 99) i popis literature (str. 113-116).

U prvoj je glavi na temelju dokumenta *Status Familiae Patachich, sive notitia illius universalis honorifica, aequae utilis* (hr. Upoznavanje statusa veleštovane porodice Patačić), koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, prikazana kratka povijest porodice Patačić do Gabrijela. Kao najstariji poznati predak naveden je „Nicolaus senior“, „koji je zadnjih godina vladavi-

ne [ugarskog – primj. V. N.] kralja Matije izbjegao pred Turcima iz Bosne, te se nastanio na području Slavonije“ (str. 13-14). Gabrijelov otac Baltazar se „u onom uzavrelom povijesnom razdoblju kada je apsolutizam cara Leopolda jedne za drugim pogubio [hrvatsko plemstvo – primj. V. N.] Zrinske i Frankopane“ pokazao vjernim slugom Bečkoga dvora (str. 14). Takvo držanje mu je omogućilo, među ostalim, aktivno sudjelovanje u popisivanju i prisvajanju posjeda porodice Zrinski.

U drugoj glavi rasvijetljeni su ambijenti u kojemu je odrastao (obitelj) odnosno stekao naobrazbu (Collegium Germanicum et Hungaricum) mladi Gabrijel Patačić. Jedan pedagog naći će ovdje karakteristični primjer odgoja i obrazovanja toga doba. Presudnu ulogu u oblikovanju ličnosti Gabrijela Patačića odigrao je „majčinski odgoj, koji je karakterizirala topla i iskrena vjera u Boga, značajke toga povijesnog doba“ (str. 17). Na daljnje oblikovanje njegove ličnosti utjecale su prosvjetne ustanove u Štajerskoj (benediktinci), Varaždinu (kolegij isusovaca) i Trnavi (isusovački konvikt), ali nijedna od njih ne toliko koliko već spomenuti Collegium Germanicum et Hungaricum u Rimu. Ako je dotle pasivno primao utjecaje od drugih, ondje je počeo aktivno razmišljati. Stoga ne čudi što je autor tomu razdoblju u životu Gabrijela Patačića dao više prostora. Pozivajući se na njegove dojmове stečene na ovom četverogodišnjemu studiju, zaključuje: „Njegov kratak, ukupno 25-godišnji svećenički staž i bogati plodovi koje je iza sebe ostavio pokazuju da je u njegovu slučaju dobro sjeme palo na plodno tlo“ (str. 21).

U trećoj glavi prikazani su počeci svećeničke službe Gabrijela Patačića. Po dolasku iz Rima 1722. imenovan je župnikom u Varaždinu. Za godinu i pol dana koliko je dugo obnašao ovu dužnost stekao je takve simpatije kod svojih župljana da su se oni „teška srca rastali od njega“ kada je 1723. imenovan za kanonika u Zagrebu (str. 22-23). Kada je 1728. umro srijemski biskup Franjo Vernić, kao kandidat za upražnjeno mjesto uz Antuna Bakića, kanonika iz Nitre i zagrebačkoga kanonika Petra Matačića, javio se i Gabrijel Patačić. Unatoč preporukama od ostrogonskoga nadbiskupa Imrea Eszterházyja i Ugarskog dvorskog ureda, njegovo imenovanje za srijemskoga biskupa moralo je proći odgovarajuću proceduru. Biskup Gabrijel Patačić zatekao je svoju dijecezu u kritičnomu stanju. Poslije stoljetne turske vlasti Srijem je napokon ugledao slobodne dane. Međutim, cijena oslobođenja bila je visoka. Izlaz iz bijede i siromaštva i dalje se činio dalekim. Uz to, nekada čistu katoličku sredinu naselilo je pravoslavno srpsko pučanstvo. Privučeno ondje privilegijama koje su jamčile vjersko-političke slobode, nije blagonaklono gledalo na pokušaje uspostave katoličke crkvene organizacije u svomu kraju. Kao da nevoljama nema kraja, po padinama Fruške gore cvjetala je hajdučija. Loše gospodarske prilike, prisutnost jednog, prema Katoličkoj crkvi sumnjičavog elementa, kao i Vojna granica i Kraljevska komora sužavali su poglavarima obnovljene Srijemske biskupije ionako skućen prostor za manevar. Prema tome, biskupu Patačiću u Srijemu nije bilo nimalo lako, na što je i sam ukazao: „Stalno me muče vanjske borbe i unutarnji strahovi, prilično puno besanih noći provodim

naoružan, kao vojnik“ (str. 25). Međutim, i u takvim uvjetima postigao je mnogo. Koliko je njegov kratkotrajni boravak u Srijemu u svojstvu biskupa bio blagotvoran po tamošnju katoličku crkvenu organizaciju, a s tim u vezi i po njezinu pastvu, lijepo ilustrira ovo mjesto u knjizi: „Kada je stigao u svoju biskupiju, pronašao je ondje samo jednu jedinu kazulu i albu kao naslijeđe svojega prethodnika na biskupskoj stolici. Dvije godine poslije već je radosno izjavio da ima vlastitu kapelu opskrbljenu svim biskupskim insignijama“ (str. 25). Tomu su bez dvojbe pridonijeli „odlučnost te žarka ljubav koju je [kao srijemski biskup – primj. V. N.] iskazao prema vjernicima i skrb za njihove duše“ (str. 27). Poslije svega što je Gabrijel Patačić učinio za Srijem, kako autor s pravom primjećuje, rimsko-njemačkom caru odnosno mađarskomu kralju Karlu VI. nije bilo teško imenovati ga za kalačkoga nadbiskupa. Tko zna bi li pravoslavna Karlovačka metropolija doživjela takav uspon da je na čelu katoličke Srijemske biskupije sa sjedištem u Iloku ostao tako poduzetan čovjek.

Ako je do sada autor samo uvodio čitatelja u glavnu temu svoje radnje – restauracijsku djelatnost kalačkoga nadbiskupa Patačića – sada joj stvarno pristupa. Najprije je „u zrcalu nekoliko statističkih podataka“ prikazao „razvoj nadbiskupije, odnosno njezino zaostajanje u vremenu od Mohačkoga boja do početka restauracije, tj. do smrti grofa Imrea Csákyja, prethodnika Gabrijela Patačića“ (str. 28). Na prvi pogled možda digresivan i naporan za čitanje, upravo ovaj dio najbolje ističe veličinu i historijski značaj Patačićeve restauracijske djelatnosti. Pošteno proučivši svu ras-

položivu mu arhivsku građu i literaturu, autor je zaključio da se ni poslije 50 godina od oslobođenja od Turaka „nije dogodilo gotovo ništa u interesu obnove crkvenoga života i crkvenih institucija“ (str. 33). Na bolji način nije mogao nagovijestiti čitatelju da će dolaskom Gabrijela Patačića na čelo Kalačke nadbiskupije i Bačke županije doći do bitnog pomaka u svakomu pogledu. Obnova nekada prosperitetne regije nije tekla bez zastoja. Kalački nadbiskup i bački veliki župan (*mađ.* főispán) Gabrijel Patačić odmah je mogao izračunati koliko će vremena, truda i sredstava morati uložiti u to. Osim općeg siromaštva, gotovo neprekidnih ratova s Turcima, poteškoćama u vezi s preuzimanjem ostavine kardinala Imrea Csákyja (str. 45-50) i kuge, i Srbi su mu sa svojim pobunama (npr. Buna Pere Segedinca) otežavali ionako težak posao (str. 42, 90-92).

Za one koji žele nadopuniti svoje znanje o prošlosti Subotice interesantna je ova piščeva napomena: „Iz izvješća koja je županija slala Kancelariji u razdoblju od lipnja 1738. do rujna 1740. godine mogla bi se napisati povijest kuge u Bačkoj županiji. Samo u Subotici umrlo je 313 osoba, na što do danas uspomenu čuva tada podignuta kapela sv. Roka“ (str. 43). Autor ovdje misli na dokumente iz Mađarskog državnog arhiva – OL (Országos Levéltár), preciznije na njegove fondove – Litt. Com. Bach. (Litterae Comitatis Bachiensis) i Conc. Exp. (Conceptus expeditionum). Skrenuvši tako pozornost na sve teškoće s kojima se bački veliki župan i kalački nadbiskup susreo po stupanju na dužnost, autor u narednim glavama prikazuje njegovu restauracijsku djelatnost: kanonske vizitacije iz 1734. godine i s

tim u vezi ustrojenje novih župa (str. 51-59), obnovu drevnog kaptola, gradnju prvostolnice, brojnih drugih crkava i sjemeništa (str. 60-67), organizaciju svećenstva (str. 68-77) i preustroj vjerskog života (str. 78-86). Vrijedi istaknuti da je nadbiskup Patačić sve poslove oko restauracije obavio „u kratkom vremenskom razdoblju od pet-šest godina“ (str. 53) i to „čvrstom rukom, ali i topla srca“ (str. 79). Drugim riječima, vodio je računa o opterećenosti običnog puka, zasluzi franjevaca u očuvanju katoličanstva u vrijeme turske vladavine i drugim specifičnostima Bačke županije: „[N]epokolebljivom hrabrošću je posjećivao bolesnike, poglavito Bunjevce, kojima mađarski svećenik nije znao podijeliti sakramente...“ (str. 92).

Posebna je glava posvećena obrednicima nadbiskupa Gabrijela Patačića (str. 87-89). Ispitavši ih sve, autor je zaključio „da je kalački obrednik sa svojom višejezičnošću bio jedinstven u svoje vrijeme te već i time opovrgava optužbe protiv nadbiskupa zbog ’nasilne mađarizacije’“ (str. 88). Posljednje godine nadbiskupova života (1740.-1745.) autor je prikazao u glavnim crtama zato što, kako sam primjećuje, nema mnogo relevantnih dokumenata niti važnijih događaja iz tog razdoblja (str. 93-96). Tu okolnost ovako tumači: „Obnovitelj Gabrijel Patačić umorio se, istrošio. Zanos koji je trajao šest-sedam godina polako je klonuo pa veliki restaurator više nije imao snage za nastavak“ (str. 93). Najzad, u „Pogovoru“ izvještava gdje je i koliko dugo istraživao dokumente o restauracijskoj djelatnosti nadbiskupa Gabrijela Patačića. U Kalačkom nadbiskupijskom arhivu je radio samo nekoliko tjedana zbog radova na uređenju

arhiva i knjižnice, a u Državnom arhivu više godina (str. 97).

Hrvatskomu čitatelju koji je svoju osnovnu, srednju pa i visoku naobrazbu stekao u okviru obrazovnog sustava Republike Srbije, prijateljski savjetujem da ovu knjigu čita s većom pozornošću i strpljenjem nego inače, jer će u suprotnom previdjeti neke stvari ključne za njezino potpunije razumijevanje. Ovo je bitno istaknuti stoga što je autor, budući obrazovan u kulturno-prosvjetnoj sredini koja se u biti razlikuje od srpske, ne nalazi za shodno zaustavljati se na stvarima koje su poznate mađarskoj čitateljskoj publici. Tako na jednomu mjestu piše da je Gabrijela Patačića „Kancelarija predložila za naslov [srijemskoga biskupa – primj. V. N.]” (str. 23). Netko tko je povijest učio iz srpskih udžbenika, neće odmah primijetiti da je ovdje riječ o Ugarskoj dvorskoj kancelariji, a ne primjerice o kasnijoj Ilirskoj dvorskoj kancelariji zaduženoj za poslove koji su se ticali Srba. Netko tko je pravoslavne konfesije možda će naći neprimjerenom uporabu riječi shizmatik, kao alternativne oznake za pravoslavno srpsko pučanstvo (str. 24, 25), a tko je revnosni katolik možda će se nasmijati kada pročita da je Gabrijel Patačić živio „izrazito skromno i puritanski“ (str. 26).

Znanstvenik s razvijenom kulturom oslanjanja na povijesna vrela prepoznat će u ovoj knjizi polaznu osnovu za istraživanje duhovnih prilika u Bačkoj u prvoj polovici XVIII. stoljeća. Jer je ona najvećim dijelom temeljena na donedavno teško dostupnim i s tim u vezi slabo istraženim povijesnim vrelima. Popis korištene literature možda nije impozantan, ali to je razumljivo, s obzirom na to da nitko prije Antala He-

gedúsa nije sintetički obradio život i restauracijsku djelatnost kalačkoga nadbiskupa Gabrijela Patačića. Ako je pisac u svojoj sintezi ponešto važno izostavio, to je razumljivo s obzirom na to da je prvi koji se bavi ovom temom. Osim toga, u uvjetima diktature Mátyása Rákosija i Jánoša Kádára, ona mu doista nije mogla ispasti bolje (str. 11). Takav savjesni znanstvenik kao što je Antal Hegedús zacijelo bi naišao na razumijevanje kod nadbiskupa Gabrijela Patačića, koji je kao začetnik oživljavanja Kalačko-bačke nadbiskupije običavao govoriti: „Ako nitko ne započne, nitko neće ni završiti“ (*lat.* si nullus incipiat, nullus finiet) (str. 140). Hegedúseva studija možda nije savršena, ali bez nje bi istraživanja na temu ove, u povijesti Hrvata u Vojvodini znamenite ličnosti, zacijelo bila nezamisliva. Mislim da ne bih pretjerao ako bih Antala Hegedúsa svrstao u red onih malobrojnih znanstvenika koji su, poslije kalačkog naslovnog biskupa Ivana Antunovića, bezimено hrvatskom rodoljubu iz Bačke ukazali na to „kamo da se okreće, gdje da što traži“ u mađarskim arhivima.

Vladimir Nimčević

Ágnes Tóth, Balázs Dobos, *O Bunjevcima u Mađarskoj*, Hrvatsko akademsko društvo, Subotica, 2015., 50 str.

Kada je riječ o znanstveno-istraživačkoj djelatnosti i nakladničkim aktivnostima nevladinih udruga u hrvatskoj zajednici u Srbiji, mora se konstatirati da u tomu prednjači *Hrvatsko akademsko društvo* iz Subotice. Kao renomirana organizacija civilnog društva koja okuplja najeminentnije intelektualce i